

HET MARIARETABEL VAN BOCHOLT

Readymade, recyclage, collage

Een parochiezaal, wat cafés, een brouwerij, een bankfiliaal of twee en een frituur genaamd Het Kerkplein: Bocholt lijkt op het eerste gezicht een archetypisch dorp, slaperig geschikt rond zijn kerktoeren. Pas wanneer de kerkdeur openzwaait, dringt het besef door dat de Bocholtenaren prat mogen gaan op oude rijkdom en historische kostbaarheden.

Vlaamse
Meesters
in Situ

Bocholt herdenkt dit jaar de bijbelgeleerde Cornelius a Lapide (1567-1637)

als de meest beroemde Bocholtenaar ooit

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

De Sint-Laurentiuskerk puilt haast uit van expressieve vijftiende-eeuwse sculpturen, waaronder een drie meter hoge Sint-Christoffel van eikenhout, gesneden uit een enkele boomstam. De oosterse reus Christoffel droeg volgens de legende het Christuskind een rivier over; de beeldhouwer, mogelijk Jan van Steffensweert, verblijdde ons met het grappige detail van een zoetwatervis die in Christoffels geldbuidel is gezwommen. In het koor bevindt zich een sacramentstoren van messing, omstreeks 1500 gemaakt door de geelgieter Aert van Tricht. Zelfs de godslamp met de afbeelding van de Madonna zou nog gotisch zijn. Achteraan in de kerk prijken twee opvallend mooie barokke biechtstoelen. Het juweel van de kerk blijft het Mariaretabel op het altaar. In gesloten toestand lijkt het een veelluik van schilderijen. Centraal staat een rijzige Maria met kind, links knielt een getonsureerde schenker, vergezeld van zijn patroonheilige Laurentius. Rechts staat de Heilige Catharina, als een prinses gekleed in hermelijn en brokaat. Vreemd genoeg kijkt zij weg van Maria. Op de kleinere luiken bovenaan zien we opnieuw Maria en de engel van de Annunciatie. De stijl herinnert aan het werk van Colyn de Coter (ca. 1450-1539/40), een toonaangevende Brusselse meester tussen gotiek en renaissance.

De luiken moeten geopend worden met een lange stok

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

SPREKENDE DETAILS Pas wanneer de luiken geopend worden, blijkt hoe bijzonder dit retabel is. Dan zijn de schilderingen slechts randversieringen rondom een sprookjesachtige architectuur van beeldhouwde taferelen vol poppetjes in zestiende-eeuwse klederdracht. De schikking is sterk symbolisch en toont verschillende taferelen uit het leven van Maria. Het centrale paneel is een indrukwekkende weergave van de Virga Jesse: de twijg aan de stamboom van Jesse, oftewel de stamboom van Maria en Jezus. Jesse of Isaï van Bethlehem was de vader van koning David, die door de evangelisten Mattheus en Lucas genoemd wordt als een voorvader van Christus. De middeleeuwse belangstelling voor Jesse berust op een uitspraak van de profeet Jesaja; “Een twijg ontspruit aan de stronk van Jesse, een telg ontbloeit aan zijn wortel. De geest van JHWH rust op Hem” (Jesaja 11,01-02). De onbekende Antwerpse beeldhouwer creëerde een dromende Jesse, uit wiens romp een sierlijk vertakte boom oprijst. Op de takken zitten koningen en hun verwanten, helemaal bovenaan troont Maria met het kind Jezus onder een baldakijn van pinakels. Rondom de slapende Jesse staan de vier grote profeten die Christus’ komst hebben voorspeld: Jesaja, Jeremia, Ezechiël en Daniël.

Uit de romp van de dromende Jesse rijst een sierlijk vertakte stamboom op

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

Onder de nis met de Virga Jesse zien we het sterfbed van Maria. Met een kaars in haar handen lijkt Maria te bidden, ze kijkt als het ware hoopvol op naar haar eigen verheerlijking als moeder van de verlosser. Retabelmakers hielden van sprekende details: de beeldhouwer verstopte bijvoorbeeld een hondje onder een taboeret van de sterfkamer. Drie apostelen rond het sterfbed hebben oosterse bidsnoeren bij zich. Het boek boven op Maria’s hoofdkussen herinnert aan het boek dat ze las toen ze de boodschap van de engel ontving. Maria als boekenwurm, het is een mooie constante in de beeldvorming rond haar persoon. Aan weerszijden van deze centrale panelen zien we links de geboorte van Christus met de aanbidding van de herders en daaronder de besnijdenis van Christus (met behulp van een angstaanjagend mes). Rechts bovenaan zijn de drie koningen aangekomen bij de kribbe. De knielende koning is zo sterk geïndividualiseerd dat we hier misschien met het portret van een schenker te maken hebben. Rechts onderaan is de presentatie in de tempel te zien, toen de oude profeet Simeon en de priesteres Hannah in het kind het licht van de wereld herkenden. Samengevat: de aanbidding van de herders en de aanbidding van de koningen herinneren

de toeschouwers eraan dat Christus de verlosser is van alle maatschappelijke klassen; de besnijdenis toont Christus als de verlosser der Joden, terwijl de presentatie wijst op zijn betekenis voor de hele wereld. Het is een inclusief en hoopvol beeldprogramma.

LEESRICHTING Verschillende beeldjes en de bak van het retabel zijn gemerkt met het Antwerpse handje. Aan het begin van de zestiende eeuw was Antwerpen het productiecentrum bij uitstek van beeldhouwde retabels. Beeldhouwers werkten niet langer op bestelling, maar gingen proactief aan de slag: de klant kon kiezen uit kant en klare retabels of taferelen, waar de beeldhouwer desgewenst unieke elementen aan toevoegde, zoals portretten. De samenwerking tussen Antwerpse retabelmakers en Brusselse schilders als Colyn de Coter komt wel vaker voor, we hebben hier te maken met een hooggespecialiseerd productieproces. Rond de sprookjesachtige poppenkast kunnen we nu de andere zijde van de beschilderde luiken bekijken. Uniek is de asymmetrie van het geheel: een groot schilderij links, twee

Laurentius werd gemarteld met zwepen en op het gloeiende rooster

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

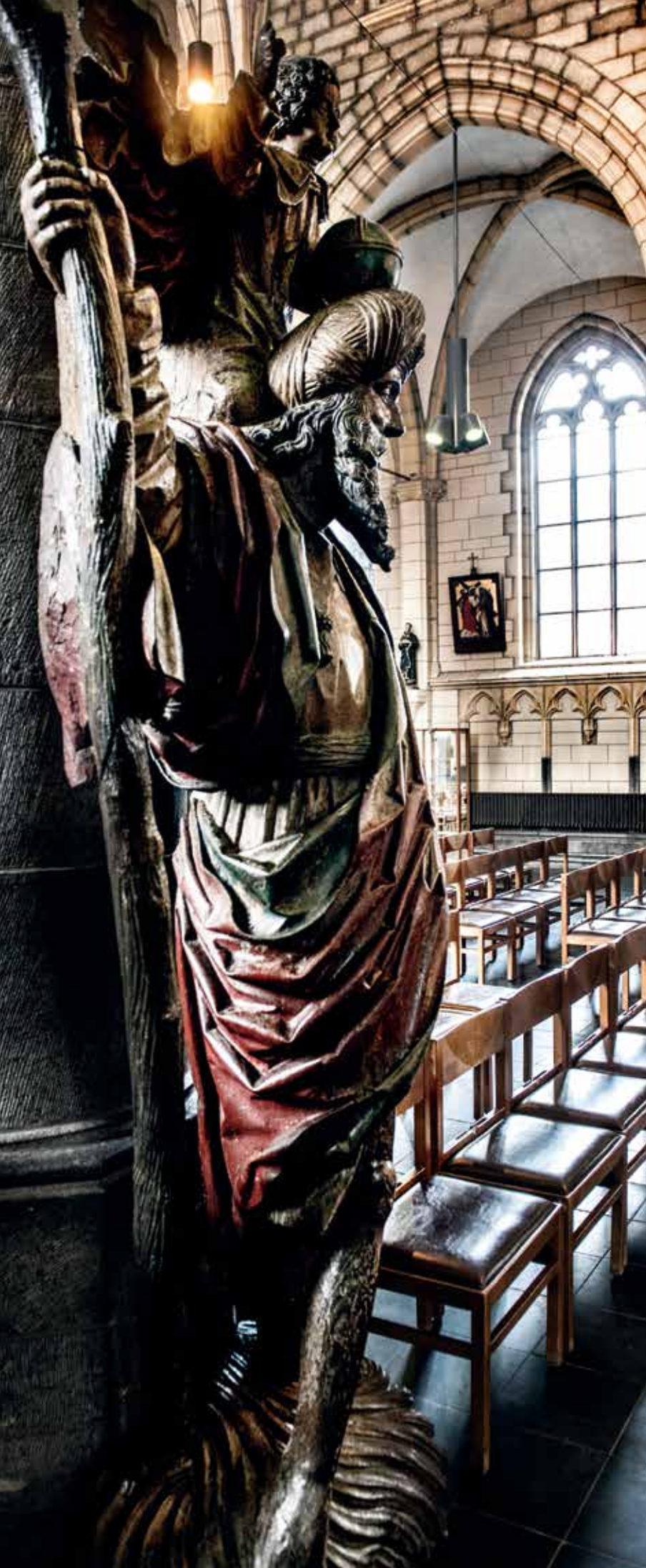
TOPSTUK VLAAMSE GEMEENSCHAP Het Mariaretabel in de Sint-Laurentiuskerk in Bocholt is opgenomen in de Topstukkenlijst van de Vlaamse Gemeenschap, met volgende motivatie: “De ongewone iconografische combinatie van het leven van Maria met de Laurentiuslegende is het resultaat van een assemblage uit het begin van de twintigste eeuw. Het Mariaretabel uit de Kapel van Velthoven te Bocholt werd toen samengevoegd met vijf schilderijen uit het Laurentiusretabel uit dezelfde kerk, alsook een neogotische predella. De volledige weergave van de Boom van Jesse is zeldzaam.

Het kunstwerk is als type een echt Antwerps retabel met een eenvoudige indeling en met het accent op de verticaliteit. Verscheidene beeldjes zijn gemerkt met de Antwerpse handjes. Op de rugzijde van de bak bevat het originele dwarsstuk het merk van de twee handjes en de burcht. Dendrochronologisch onderzoek van de sculpturen in de kast wees uit dat de veldatum van het hout na 1517 moet worden gesitueerd, wat betekent dat het retabel omstreeks 1525 kan zijn vervaardigd. De aanwezigheid van merktekens en het onderzoek verlenen aan dit retabel een grote ijkwaarde.

De schakelfunctie blijkt uit de relatie met andere kunstwerken. De geschilderde luiken herinneren aan *De legende van Sint-Rombout* van Colijn de Coter en zijn atelier en aan het *Retabel van Orsoy* (1500-1510). De marteltaferelen zien we ook terug in het *Retabel van de HH. Crispinus en Crispinianus* van Passchier Borreman in de Sint-Waldetrudiskerk te Herentals en in het *Retabel van de H. Quirinus* van Jan van Velthoven in de Sint-Pieter en Pauluskerk te Loenhout.”

Het gesloten retabel lijkt een veelluik van schilderijen

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

rechts. Samen met de twee kleinere luiken bovenaan bieden ze een overzicht van belangrijke momenten uit het leven van de H. Laurentius, de patroon van de kerk. De schilder hield zich vrij nauwgezet aan het hoofdstuk over Laurentius in de beroemde verzameling heiligenlevens, de *Legenda Aurea*, van Jacob de Voragine. De leesrichting van dit soort panelen verloopt traditioneel van links naar rechts. In Bocholt is het anders. Uiterst rechts is voorgesteld hoe Paus Sixtus gevangen wordt genomen en hoe hij aan zijn diaken Laurentius opdraagt om goed te zorgen voor de schatten van de kerk. Links zien we hoe Laurentius geld wegschenkt aan kreupele bedelaars (de armen zijn de eigenlijke schatten van de kerk) en hoe een volgeling van Laurentius zich laat dopen. Rechts wordt de diaken gemarteld met zwepen en op het gloeiende rooster. Het hele verhaal begint dus bij de gevangenneming van paus Sixtus: dit tafereel moest zich aan de linkerzijde bevinden. Bovenaan is weergegeven hoe Laurentius als gevangene naar de Romeinse keizer Decius wordt gebracht en hoe Decius hem ondervraagt, om hem de schatten van de kerk te ontfutselen.

ONBELEEFDE CATHARINA Vouwt men het retabel open, dan valt de asymmetrie van de schilderijen op; is het gesloten, dan lijkt de H. Catharina nogal onbeleefd weg te kijken van de H. Maagd. Wat is er eigenlijk aan de hand met het retabel van Bocholt? We weten dat er oorspronkelijk niet minder dan drie retabels in de Sint-Laurentiuskerk stonden. Ze raakten verspreid of gingen verloren. Het huidige Mariare-

De besnijdenis van Jezus met behulp van een angstaanjagend mes
FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

Een drie meter hoge Sint-Christoffel van eikenhout, ook een Topstuk van de Vlaamse Gemeenschap
FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

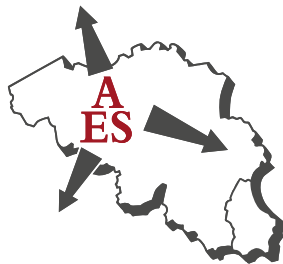

ROOD *huid*
 HET ZIEN VAN UW STEGEN DOET PIJN AAN DE OGEN
CAMIEL VAN BREEDAM
 NOG TOT 28.08.2017

**KAZERNE
DOSSIN**

Goswin de Stassartstraat 153 - Mechelen
www.kazernedossin.eu
 info@kazernedossin.eu | +32(0)15 29 06 60

Art & Exhibition Services n.v.

Fine Art Transport

Schaarbeekstraat 31
 B-9120 Melsele

T +32 (0)3 227 41 97

F +32 (0)3 227 41 98

M + 32 (0)475 56 10 68

art.exhibition.services@skynet.be

www.art-exhibition-services.be

Wat winkels, brouwerij Martens en de toren van de Sint-Laurentiuskerk

FOTO: SASKIA VANDERSTICHELE

tabel is in de negentiende eeuw teruggevonden in de kapel van het nabije Velthoven. De Antwerpse beeldhouwer Pierre Peeters restaureerde het van 1903 tot 1905 met behulp van een aantal geschilderde panelen die hij eveneens aantrof in de kapel. Hoorden het gebeeldhouwde retabel en de panelen van oudsher samen of maakte Pierre Peeters een collage met overblijfselen van twee verschillende retabels, het ene gewijd aan Maria, het andere aan Sint-Laurentius? In elk geval ontbreekt er een tafereel uit Laurentius' lijdensverhaal. En de geschilderde predella waarop het retabel rust, met de voorstelling van de twaalf apostelen, is een mooi voorbeeld van neogotiek aan het begin van de twintigste eeuw. Men zou naast restaurateur Pierre Peeters willen staan, toen hij in aan het begin van de twintigste eeuw in de kapel van Velthoven het gebeeldhouwde retabel en de schilderijen aantrof, en bedacht wat hij daarmee het beste zou kunnen doen. Het zou nog verschillende jaren duren vooraleer kunstenaars als Marcel Duchamp en Pablo Picasso kunstvormen als ready-made en collage bekend maakten bij het grote publiek. De parochianen van Bocholt wisten toen allang waarover het ging. Ze maakten overigens ook al snel kennis met het fenomeen performance: in 1910 werd hun kerktoeren 9,40 meter naar achteren verplaatst en het schip van de kerk met twee traveeën uitgebreid. Aan dit technische huzarenstuk is in de toren een kleine tentoonstelling gewijd.

LEEN HUET

Met dank aan gids Friedo Steensels

INFO – Sint-Laurentiuskerk, Kerkplein 1 B, 3950 Bocholt, open op zon- en feestdagen in juli en augustus van 14 tot 17 uur. Voor een bezoek met gids aan de kerk en aan de tentoonstelling over de verplaatsing van de kerktoeren in 1910: Toerisme Bocholt, Dorpsstraat 16, 3950 Bocholt, T 089 20 19 30 – **ARCHIEF** – Retabels: OKV, 1979, blz. 3-41 – www.tento.be